

ΣΥΝΤΟΜΗ ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΧΕΓΚΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ – ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ

Βασίλης Χ. Συμεωνίδης

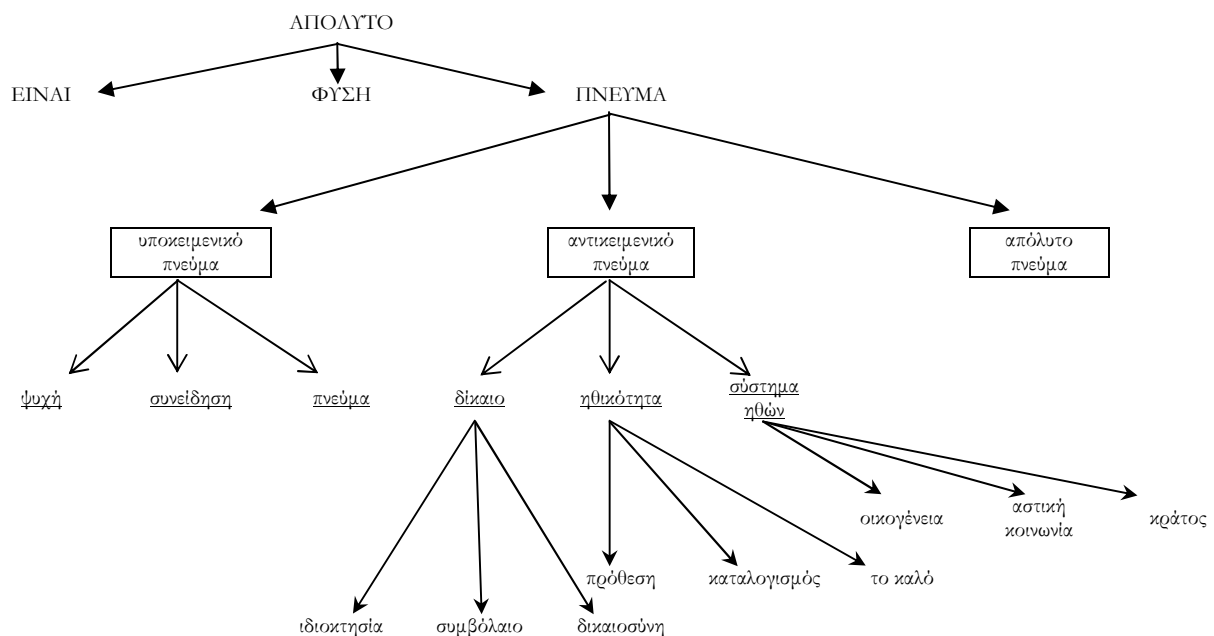
Στη φιλοσοφία του Χέγκελ κάθε έννοια παίρνει τη θέση της στο σημείο εκείνο της πορείας του *Απόλυτου Πνεύματος*, όπου φαίνεται η αναγκαιότητα και η σχετική νομιμότητά της. Κάθε τι εντάσσεται στο σχήμα θέση – άρση – σύνθεση και συνυφαίνεται, μαζί με όλα τα επιμέρους, σ' ενιαίο σύστημα που περιγράφει τα *στάδια* της ενιαίας εξέλιξης¹. Κατά συνέπεια, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε ότι όλο το σύστημα του Χέγκελ συνίσταται στην εξέλιξη στο επόμενο *στάδιο* και ο κάθε επιμέρους *καθορισμός* έχει *αλήθεια* και είναι *πραγματικότητα* γιατί αποτελεί στοιχείο της εξέλιξης του όλου². Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε κάτι ιδιαίτερα σημαντικό στη χεγκελιανή φιλοσοφία: η *άρση* (*Aufhebung*) των αντιθέσεων συμπεριλαμβάνει τα αντιτιθέμενα, η συνείδηση *ζεπερνά* (*Aufheben*) με τέτοιο τρόπο, ώστε να διατηρεί και να ανακρατά αυτό που ξεπέρασε. Πρόκειται για κομβική έννοια, η κατανόηση της οποίας δεν πρέπει να συγχέεται με την εκμηδένιση³.

Τώρα, πριν μιλήσουμε για το *Αντικειμενικό Πνεύμα* και τους *καθορισμούς* του, δηλαδή για τους όρους «υπό τους οποίους η απόλυτη Ιδέα μεταβαίνει από το γενικό στο μερικό ή ειδικό και στο ατομικό και συγκεκριμενοποιείται στα πράγματα, τον υπαρκτό κόσμο»⁴, πριν μιλήσουμε για το *δίκαιο*, τα *ήθη* και το *σύστημα ηθών*, ας προσπαθήσουμε να δούμε το σύνολο της χεγκελιανής φιλοσοφίας και να αντιληφθούμε τη χεγκελιανή διαλεκτική. Ο ίδιος ο Χέγκελ μιλά ως εξής: «Τα στάδια, των οποίων αποτέλεσμα είναι ένας περαιτέρω καθορισμένος τύπος, προηγούνται ως εννοιολογικοί καθορισμοί στην επιστημονική ανάπτυξη της ιδέας, αλλά όχι και στη χρονική εξέλιξη ως διαμορφώσεις» και «Η ιδέα πρέπει πάντα να αυτοκαθορίζεται περαιτέρω, γιατί στην αρχή είναι μόνο αφηρημένη έννοια. Αυτή η αρχική, αφηρημένη έννοια δεν εγκαταλείπεται ποτέ, αλλά γίνεται πάντα πλουσιότερη και ο τελευταίος καθορισμός είναι επομένως ο πλουσιότατος»⁵.

Προφανώς καθίσταται αναγκαίο να προσδιορίσουμε τι εννοείται με τη λέξη *Ιδέα* σε συνδυασμό με την έννοια του *Απόλυτου Πνεύματος*. Ο Γιώργος Βελουδής διευκρινίζει για την *Ιδέα* (*Idee*) ότι «είναι το αντικειμενικά αληθινό και ταυτόχρονα το αληθινό είναι· η πραγματικότητα είναι η ίδια η *Ιδέα* στην εξέλιξή της»⁶ και για το *Πνεύμα* (*Geist*) τα εξής: «α) το *υποκειμενικό πνεύμα*: η ικανότητα του ατόμου να συλλαμβάνει το υπερατομικό, αντικειμενικό, γενικό· β) το *αντικειμενικό πνεύμα*: το πνεύμα μιας ομάδας, κοινότητας ή λαού· υπερατομικό πνεύμα· γ) το *απόλυτο πνεύμα*: το καθαρό, αποδεσμευμένο από το υποκειμενικό και το

αντικειμενικό πνεύμα: ο Θεός. Στην *Εισαγωγή στην Αισθητική* ο Hegel ορίζει το πνεύμα στην πρώτη σημασία του ως την “άπειρη υποκειμενικότητα της Ιδέας”⁷. Με άλλα λόγια, το *Αντικειμενικό Πνεύμα* είναι οι συνθήκες ζωής που περιβάλλουν τα άτομα, το πλαίσιο εκείνο που δεν το δημιουργούν αλλά αποτελεί το υπόβαθρο της διαμόρφωσής τους⁸. Αλλιώς: η κίνηση του πνεύματος – ακόμη και στο στάδιο του *υποκειμενικού πνεύματος*, δηλαδή της ανθρώπινης σκέψης – είναι μια διαδικασία αυτονομημένη από τον ίδιο τον άνθρωπο, είναι αυτοκίνηση την ίδια της έννοιας⁹.

Όπως επισημαίνεται από πολλούς, και από τον ίδιο το Μαρξ, για την προσέγγιση της χεγκελιανής φιλοσοφίας θα πρέπει να ξεκινήσουμε από τη *Φαινομενολογία του Πνεύματος*¹⁰, δηλαδή από το έργο του Χέγκελ που σχετίζεται με το στάδιο εκείνο όπου το *υποκειμενικό πνεύμα* αλλοτριώνεται και εξωτερικεύεται ως *συνείδηση* για να συντεθεί ως *λόγος*. Έχει σημασία να τονίσουμε ότι ο τρόπος που παρουσιάζεται το *Απόλυτο Πνεύμα* στη *συνείδηση*, που έχει φτάσει στη *στιγμή* του πνεύματος, συμπίπτει με την αλήθεια του. Άρα, η *συνείδηση* μπορεί να γνωρίσει. Αυτό, δηλαδή, είναι το σημείο όπου το *Υποκειμενικό Πνεύμα* γνωρίζει την αλήθεια και ταυτόχρονα μεταβαίνει από τη *συνείδηση* στην τρίτη *στιγμή* του, αυτή του πνεύματος, η οποία με τη σειρά της θα μας οδηγήσει στο *αντικειμενικό πνεύμα*. Στο Χέγκελ, με τη λέξη *στιγμές* εννοούνται οι φάσεις που συνθέτουν την διαλεκτική πορεία του *Πνεύματος*. Ακριβώς τώρα βρισκόμαστε στο σημείο εκείνο της εξέλιξης και της χεγκελιανής διαλεκτικής που μας ενδιαφέρει. Δηλαδή, στο σημείο εκείνο όπου παρουσιάζονται οι *καθορισμοί* του *Αντικειμενικού Πνεύματος*: το *δίκαιο*, τα *ήθη* και το *σύστημα ηθών*. Όμως, είναι καλύτερα να δούμε σχηματικά το χώρο αυτό μέσα στο συνολικό πλαίσιο της χεγκελιανής φιλοσοφίας¹¹.

Σύμφωνα με την πορεία, όπως μπορούμε να τη δούμε στη σχηματική αποτύπωση της, όταν η φιλοσοφία, δηλαδή η εξέλιξη του *Απόλυτου Πνεύματος*, περατώνεται στην ολότητά της, τότε είμαστε σε θέση να γνωρίσουμε την εξέλιξη που έχει ολοκληρωθεί, τότε μπορεί να γνωσθεί και το κράτος. Δηλαδή, είναι ο φιλόσοφος αυτός που ξέρει¹² επειδή βλέπει τη διαλεκτική πορεία ολοκληρωμένη, ενώ το κάθε άτομο δε μπορεί να έχει συνολική εικόνα της διαδικασίας. Αυτό είναι το πλαίσιο της *χεγκελιανής πανουργίας του λόγου* (List der Vernunft) δηλαδή της ικανότητας του λόγου/ *Πνεύματος* να κρύβεται και να κρύβει τις προθέσεις του, να μετασχηματίζεται εξαπατώντας, να εμφανίζει το αναγκαίο σαν τυχαίο και να μην αποκαλύπτεται παρά στο τέλος της πορείας. Η πορεία αυτή δεν είναι άλλη από την *παγκόσμια ιστορία* (Die Weltgeschichte), την καθολική ιστορία της συσχέτισης των κρατών που θα μπορούσε να αποκαλεστεί και δικαστήριο του κόσμου, εφόσον είναι ο τελικός κριτής. Τα άτομα συχνά αντιλαμβάνονται την ιστορία σα μια σκοτεινή δύναμη της οποίας η κίνηση είναι μια εξελικτική διαδικασία με στοιχεία συγκρούσεων παρόμοια με της αρχαίας τραγωδίας. Τελικός σκοπός της ιστορίας είναι η γνώση, επίσης με τρόπο παρόμοιο με το σκοπό της αρχαίας τραγωδίας.

Όπως μόλις υπονοήθηκε, για την κατανόηση της χεγκελιανής φιλοσοφίας, τόσο γενικά όσο και ειδικότερα σχετικά με το *δίκαιο*, την *αστική κοινωνία* και το *κράτος*, είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη μας τη σύλληψη του *πνεύματος*, όχι ως υπόστασης, αλλά ως υποκειμένου που δρα. Όπως επισημαίνει ο Χέγκελ: «Κατά τη δική μου εκτίμηση, η οποία μόνο με την παρουσία του ίδιου του συστήματος πρέπει να δικαιολογείται, το παν εξαρτάται από τούτο: να συλλαμβάνουμε και να εκφράζουμε το αληθές όχι ως υπόσταση, αλλά μάλλον ως υποκείμενο»¹³. Για να το διατυπώσουμε και διαφορετικά είναι το *Πνεύμα* που παράγει τους *καθορισμούς* του. Με αυτόν τον τρόπο θα πρέπει να διαβάζουμε τη χεγκελιανή φιλοσοφία. Επίσης, εφόσον η φιλοσοφία ορίζεται ως επιστήμη του *Απόλυτου*, έγκειται σ' αυτήν να προσεγγίσει το *πραγματικό* και πιο συγκεκριμένα, στο σημείο αυτό, το κράτος που είναι έκφραση του *πραγματικού*¹⁴. Με τα λόγια του Χέγκελ: «Αποστολή της φιλοσοφίας είναι η κατανόηση του όντος, δηλαδή του λόγου»¹⁵. Εδώ, κατά πρώτο λόγο, θα πρέπει να παρατηρήσουμε τη σύζευξη του *λογικού* με το *πραγματικό* και ακόμα περισσότερο θα πρέπει να τονίσουμε ότι για τη φιλοσοφική γνώση «ό,τι είναι λογικό είναι πραγματικό...», συνεπώς το σύστημα του Χέγκελ είναι η μόνη πραγματικότητα¹⁶. Ο Χέγκελ δημιουργεί το σύστημά του όπου εγκλωβίζει και συμπεριλαμβάνει κάθε άλλη φιλοσοφία, κάθε άλλη πρόταση γνώσης του κόσμου.

βιβλιογραφία

- Chatelet Francois (επιμ.), 1990, *Η φιλοσοφία, Από τον Καντ ως τον Χούσερλ*, τ. γ', Αθήνα: Γνώση
- Wiedmann Franz, 1985, *Χέγκελ*, Αθήνα: Πλέθρον
- Windelband W. & Heimsoeth, H., 2005, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας - Η γερμανική φιλοσοφία: Η φιλοσοφία του 19ου αιώνα: Η φιλοσοφία του 20ού αιώνα*, τ. γ' Αθήνα: MIET
- Μαρξ Καρλ, 1978, *Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση
- Ουτοπία, τευχ. 85, 2009, *Χέγκελ*, Αθήνα
- Χέγκελ Γκ., 1993, *Φαινομενολογία του πνεύματος*, τ. α, Αθήνα: Δωδώνη
- Χέγκελ Γκ., 2004, *Βασικές κατευθύνσεις της φιλοσοφίας του δικαίου*, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη
- Χέγκελ Γκ., 2007, *Εισαγωγή στην αισθητική*, Αθήνα: Πόλις

¹ W. Windelband & H. Heimsoeth, 2005, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας - Η γερμανική φιλοσοφία*, τ. γ' Αθήνα: MIET, σελ. 112

² στο ίδιο, σελ. 116

³ Καρλ Μαρξ, 1978, *Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 183. Στις σημειώσεις για την Εισαγωγή του Κ. Μαρξ, ο μεταφραστής Μπάμπης Λυκούδης επισημαίνει με έμφαση τη διευκρίνιση της μετάφρασης του Aufheben.

⁴ Γκ. Χέγκελ, 2007, *Εισαγωγή στην αισθητική*, Αθήνα: Πόλις, σελ. 228-229. Ο Βελουδής στο «γλωσσάριο» προτιμά την απόδοση του *Bestimmung* με τη λέξη *προσδιορισμός*. Γκ. Χέγκελ, 1991, *Η επιστήμη της λογικής*, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη, στις σελίδες 485-505 ο μεταφραστής Γιάννης Τζαβάρας παραθέτει αναλυτικό ελληνογερμανικό και γερμανοελληνικό γλωσσάρι. Σύμφωνα με αυτό το *Bestimmung* αποδίδεται ως *όρος, κατηγορία*

⁵ Γκ. Χέγκελ, 2004, σελ. 65

⁶ Γκ. Χέγκελ, 2007, σελ. 225-226

⁷ στο ίδιο, σελ. 228

⁸ W. Windelband & H. Heimsoeth, 2005, σελ. 114

⁹ Δημήτριος Τζωρτζόπουλος, 2009, «Η λογική του Χέγκελ και τα Grundrisse του Μαρξ», στο Ουτοπία, τευχ. 85, 2009, Χέγκελ, Αθήνα, σελ. 195

¹⁰ Jacques D' Hondt, 2009, «Ο Μαρξ και η Φαινομενολογία», Ουτοπία, τευχ. 85, 2009, Χέγκελ, Αθήνα, σελ. 159

¹¹ Η σχεδιαγραμματική παρουσίαση της χεγκελιανής φιλοσοφίας βασίζεται στα: i. W. Windelband & H. Heimsoeth, 2005, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας - Η γερμανική φιλοσοφία*, τ. γ' Αθήνα: MIET, σελ. 114-115, ii. Francois Chatelet, 1990, «Hegel», (94-107) στο Chatelet Francois (επιμ.), 1990, *Η φιλοσοφία, Από τον Καντ ως τον Χούσερλ*, τ. γ', Αθήνα: Γνώση, σελ. 100-101 και iii. Γκ. Χέγκελ, 2004, *Βασικές κατευθύνσεις της φιλοσοφίας του δικαίου*, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη

¹² Francois Chatelet, 1990, «Hegel», (94-107) στο Chatelet Francois (επιμ.), *Η φιλοσοφία, Από τον Καντ ως τον Χούσερλ*, τ. γ', Αθήνα: Γνώση, σελ. 100

¹³ Γκ. Χέγκελ, 1993, *Φαινομενολογία του πνεύματος*, τ. α, Δωδώνη, Αθήνα, σελ. 138

¹⁴ Franz Wiedmann, 1985, *Χέγκελ*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 91

¹⁵ Γκ. Χέγκελ, 2004, σελ. 31

¹⁶ W. Windelband & H. Heimsoeth, 2005, 117